

FEKETE KÁROLY

Szeretett nyelvünk és a szeretet nyelve¹

Debrecen és testvérvárosai jól tették, hogy élére álltak az idei Magyar Nyelv Napjának, hiszen a magyar irodalmi kánon oszlop-egyéniségei itt nevelkedtek a Református Kollégiumban. Ha kivennénk ebből a névsorból Szenci Molnár Albertet, Csokonai Vitéz Mihályt, Kölcsey Ferencet, Kazinczy Ferencet, Arany Jánost, Ady Endrét, Móricz Zsigmondot, Szabó Lőrincet, Oláh Gábort, Gulyás Pált, Kiss Tamást és Szabó Magdát, akkor igencsak vastag és teherbíró szálakat veszítene az irodalmi zsinórmérték.

Jó érezni, hogy együtt emlékezik ma velünk Balatonfüred, a volt kollégiumi diák, Pálóczy Horváth Ádám és az 1849-ben Debrecenből is tudósító Jókai Mór városa; a mi Református Kollégiumunk testvériskolájában is elmondják a kecskeméti refisek Csokonai verssorait; és a közös nagy diák, Arany János egyik kezével Debrecenhez kötődik, a másikkal pedig Nagyszalontához ragaszkodik.

A magyar nyelv életerős, ezredéveket átívelő katedrálisához méltó helyszínen vagyunk itt, a debreceni Nagytemplomban. Itt emlékezni a magyar szó, a magyar nyelv ajándékára – különleges dolog, és arra kötelez, hogy többet érezzünk meg a beszéd hatalmából.

Péntek János kolozsvári nyelvész-professzor szerint „az anyanyelv szakrális funkciója a reformációban vált teljessé, és az elkülönülés igényét is a reformáció váltotta valóra.”² Már Luthertől kezdve³ reformációs örökséggé vált a latin nyelvet felváltó anyanyelviség. Kálvin szerint is magától értetődő volt a nemzeti nyelven folyó istentisztelet.⁴ Ez az alapelv erős gyökeret vert a magyar

¹ A Magyar Nyelv Napja alkalmából az ünnepi beszédet Fekete Károly egyetemi tanár, a DRHE rektora tartotta Debrecenben, a Református Nagytemplomban, 2013. november 13-án. Az itt közölt írás a beszéd szerkesztett változata.

² PÉNTEK JÁNOS: *A nyelv ritkuló légköre*. Szociolingvisztikai dolgozatok. Komp-Press. Korunk Baráti Társaság. Kolozsvár. 2001. 184.

³ Vö.: 1523 – *A gyülekezeti istentisztelet rendjéről*; 1525 – *Deutsche Messe* bevezetője.

⁴ KÁLVIN: *Institutio* (1536) III. fejezet Az imádságról. Fordította: Victor János; 107–108.: „... mindenütt a nép köznyelvén kell elmondani a nyilvános könyörgéseket, hogy azokat az egész gyülekezet közönségesen megérthesse, mert hiszen az egész gyülekezet épülését kell szolgálniuk,

protestantizmusban, olyannyira, hogy öntudatosulásának hatalmas fegyverévé vált a magyar nyelv, amellyel jelentősen hozzájárult a magyar irodalmi nyelv kialakulásához.

A XVI. század 30-as, 40-es éveitől a magyar Erasmus-követők, Komjáti Benedek, Pesti Gábor és Sylvester János járnak elől ebben, hogy aztán a reformáció terjedésével még inkább erősödjön Heltai Gáspár és Bornemissza Péter prózájában, terjedjen Tinódi és a széphistóriák epikájában, és kicsúcsosodjon Balassi Bálint életművében.⁵ Sylvester János 1541-es *Újszövetség* fordításának verses bevezetője büszkén szembesít a felemelő ténnyel:

„Azki zsidóul és görögül, és vígre diákul
Szól vala rígen, szól néked az itt magyarul:
Minden nípnek az ű nyelvín, hogy minden az Isten
Törvínynn íljen, minden imádja nevit.”

Igen sokat beszélhetnénk Károli Gáspár bibliafordításának (1590) és Szenci Molnár Albert zoltárköltészetének (1607) hatásmechanizmusáról is, és arról a magyar nyelvvel kapcsolatos kötelességtudásról, amely magyar nyelvtan írására ösztönözte Szenci Molnárt, s arra készítette Geleji Katona István erdélyi püspököt, hogy prédikációs kötetéhez függessze a maga *Magyar Grammatikácská*-ját.

A magyar szó szépművesei közé még olyanok is beléptek, mint a Kollégium professzora, Maróthi György, aki az *Aritmetica* avagy „számvetésnek mestersege” című művével nemcsak a korszak legjobb matematika könyvét írta meg, amelyet még Arany János diákkorában is használtak, hanem elkezdte megalakítani a magyar matematikai szaknyelvet. Maróthi így vall: „ahol az eddig való magyar szókban nem találtam alkalmatost, új szót is csináltam egy néhányat.” Tóth Béla vizsgálódásai szerint Maróthi mintegy 57 matematikai műszót alkotott, illetve szerepe volt azok kialakításában. „Azok jó része méltán él még ma is matematikai műnyelvünkben. Megmaradtak pl. ilyen szavai, mint számítás, összeadás, kivonás, osztás, osztó, maradék, kerület, s az ő sokszorozás szavából alakult ki a szorzás, az átmérőből az átmérő.”⁶ „Eljárásával a magyar

erre pedig meg nem értett hangokból egyáltalán semmi haszon sem származik.” – Ugyanez a gondolat található az 1559-es *Institutio*-ban is: III. 20. 33.

⁵ TARNÓC Márton: *Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában*. Gondolat, Bp., 1978. 60.

⁶ TÓTH Béla: *Maróthi György*. Debrecen, 1994. 176–177.

nyelv gazdagítását is szolgálni akarja, és példát akar adni e törekvésre, mert mint bevezetőjében írja: »ezt nem csak egyéb tanult nemzetek cselekedték a maguk nyelveken, mint régen a rómaiak, ma pedig legközelebb a németek, akik még a filozófiában levő mesterséges szókat is mind németre fordították, hanem a magyar nyelvben is lehet erre példákat mutatnunk, melyeket bár többen követnének, mert így nem lenne ilyen szűk és szegény a magyar nyelv.«⁷

Ilyen mérföldkövek után lépett elő Debrecenben a mi Csokonaink. A magyar nyelv feléledését óhajtó költő azt mondja: „Nemzeti nyelvünket pedig már a szóllással együtt tanulni kezdtük, s készek már gyermekségünkben azok az utak, amelyeken az első ideák a mi elménkbe beszivárognak. Örömet hallgatjuk a morált azon a nyelven, amellyen szüléink és a jó öregek csepegtetik belénk az erkölcsiségnek első zsenyécskéit. Édesdeden hallgatjuk azon a nyelven a történeteket, a nemzetek s országok leírását, amellyen dajkáinknak s a körülöttünk lévő embereknek első meséit hallottuk. Szokatlanul látszik előttünk a vallás, ha annak ágazatait nem azon a nyelven adják előnkben, amellyen annak gyakorlása parancsoltatik; ha magyar imádságot mondunk, magyarul éneklünk, magyar papszót hallgatunk.”

Az 1795-ben a debreceni tudós társaságban készített Magyar Grammatika nagy vitát gerjesztett. Kazinczyékkal ellentétben ők úgy vélték, hogy nem felülről kell, művi úton létrehozott irodalmi nyelvet kialakítani, hanem az igényes népi nyelvezet továbbfejlesztésével munkálták volna a magyar nyelvfejlődést. Ma már tudjuk Kazinczy előrébb látott, de a debreceni igyekezet serkentőleg hatott erre a folyamatra, és része is lett annak. Kölcsey a Parainézisben már új biztatásokat ad unokaöccsének.

„A nyelv és a hit, mint két legfontosabb identitástényező összekapcsolódása jelentős mértékben megnöveli az anyanyelv belső, szimbolikus és kulturális értékét. Szorosabbá válik a kapocs, erősebb lesz a hűség és a ragaszkodás, ha a beszélő érzi, esetleg tudja is, hogy ez az a két kötelék, amely nemcsak mai közösségével, hanem elődeivel is összeköti. Ez a kapocs érzelmi, műveltségi és szimbolikus egyszerre.”⁸ – Éppen ezért a magyar nyelv életerős, ezredéveket átívelő katedrálisához méltó helyszínen vagyunk itt a debreceni Nagytemplomban, amely első renden nem egy sok ember befogadására alkalmas tér, nem

⁷ I. m. 177.

⁸ PÉNTÉK János: „Csak sírni tudok magyarul...” *Korunk* (3. évf.) 1999/10.

csupán egy kiemelkedő műemléképület, nem csak a Habsburg-ház trónfosztási helyszíne miatti nemzeti emlékhely, a szabadság őrvárosának szimbóluma, hanem első renden templom, az igehirdetés háza, ahol az emberi szó fokozott felelősséggel szólalhat meg, ahol mondott vagy énekelt imádsággá sűrűsödik a kétely, a kérdés, a gondolat, a legmélyebbről feltörő sóhaj.

Egy sok szempontból szentségtelen világban élünk, amely vonzóbbnál vonzóbb formában akarja minél többekkel elhitetni, hogy a XXI. század embere számára természetes az az életfelfogás, amely azt üzeni: „*semmi sem szent*”. Vannak emberek, akiknek a jellemzésére csak azt tudjuk mondani, hogy „*számkra semmi sem szent*”.

Azok, akiknek semmi sem szent, nem ismernek semmilyen határt. Nem rettennek semmitől sem vissza. Nem válogatnak az eszközökben, a módszerekben. Életük a két lábon járó szentségtelenség. Nem szent a becsület, a tisztesség, a szavahihetőség. Nem szent a nyelv, az információ, az adat. Nem szent a szerelem, a tulajdon, a haza. Nem szent az élet, a lélek és a meggyőződés sem.

Ebben a szeretetlen, nyelvi agresszióval áthatott közegben hogyan lenne kiszolgáltatottság érzése az embernek, hiszen oda van az, ami irányít, ami mozgat, ami véd, ami oltalmat ad, ami megértésben részesítene. Ez a folyamat pedig törekény állapotot eredményez, igazi válsághelyzetet, mert a mértékvesztés életveszélyes.

Pilinszky János költő egy nagy törvényszerűsége talált rá, amikor így fogalmazott: „Ahol visszaélnék a szeretettel, vagy ahol megszűnik a szeretet, ott nyilvánvalóan elhal a beszéd eredendő értelme is és visszájára fordul művészte. Ahol a beszéd a tagadást, az elkülönülést, az elidegenedést szolgálja – előbb vagy utóbb maga is elhal, elnémul, s ha tovább él is, ez az élet aligha lesz több rákos burjánzásnál. A szeretet elhalása minden nyelvromlás igazi gyökere, s az így támadt betegséget nem gyógyíthatja semmiféle tudós kezelés, nyelvészkedő gond, szerkezeti elemzés. Mindez azt is jelenti azonban, hogy a beszéd végzetlenül több is, mint a szigorúan filológiai értelemben vett nyelvi kifejezésformák. A világ is 'beszél', csak meg kell hallanunk a szavát. Sőt: ezzel kezdődik minden beszéd. Hallgatással. Meghallgatással. Tehát újra csak: nyitottsággal, vagyis szeretettel.”⁹

Ezért óriási a felelőssége a nyelvi identitás szempontjából az embereket körülvevő tanárok, politikusok, jogászok, lelkészek, média-szakemberek, újság-

⁹ PILINSZKY János: *Szög és olaj*. Vigilia-könyvek, Bp., 1982. 223.

írók és színészek, azaz a „legtöbbet beszélők” szerepe.¹⁰ Akkor van joga a „legtöbbet beszélőknek” beleszólni emberek életébe, társadalmi mozgásokba, etikai dilemmákba, ha szavainak forrása, megszólalásának indítéka, beszédének aranyfedezete az anyanyelvet megszentelő szeretet-nyelv.

Ehhez pedig méltó köntöst, tisztességes kifejezési formát kell találnia. Egészen konkrétan: szóáradatban gyökeres szavakat. Felvállalni a szellemi igényességet és a nyelv mélységét, de elhagyni az avított, érthetetlen, fölöslegesen archaizáló kifejezésformát, de a demagógia útvesztőit is. Sziruposan, ízléstelenül becsomagolt keneteljesség helyett az emelkedett komolyság és őszinteség hangja a méltó. A bonyolult szövegű helyett egyszerű képszerűséggel adni a lényegest, az életfontosságút.

Nem feledhetjük el: a beszéd hatalma, a szó ereje attól függ, hogy mi hangzik el, s mi célból mondja azt az illető. Ami az ember szívében van, az jön ki a száján. A szív és a száj közvetlen összeköttetésben van: „Mert amivel csordultig van a szív, azt szólja a száj” (Lk 6,45). Aki változtatni szeretne a beszédén, annak erősen és őszintén a szívéig kell látnia, hogy onnan a szép, az igaz, a jó és a szent megfogalmazások kerüljenek elő.

Valaki azt kérdezte egyszer: Mi van a szavaidban? – s így válaszolt rá: „Egyetlen csöppben égboltnyi felhő íze. Egy forgácsban a tölgy ereje, a másikban a fenyő illata. Mi van a szavaidban? TE. Minden szavad te vagy. A szíved, a lelked, az érzéseid, a tested egészsége, a gondolataid. Minden szavadban. – Vagy üresek? Akkor üres vagy magad is. ... Kár minden szóért, mely csupán a lármát növeli, mely a szavak szeméttengerét hulladékkal telíti. A szavaid. Te vagy. / Örülj, hogy szólhatsz. Szólj, hogy örülhess.”¹¹

Ünnepeljük úgy a Magyar Nyelv Napját, hogy hassa át anyanyelvünket, megszólalásainkat a megújító szeretet-nyelv, ami újjáteremti, értelmessé és hasznossá teszi megszólalásainkat!

¹⁰ KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE Emil: *Négy-öt magyar összehajol...* Gyorsuló idő, Bp., 1976. 35.

¹¹ MÁCZ István: *Örülj velem!* Szent Gellért Egyházi Kiadó. Szeged, 1990. 19.